

LLUÍS BOADA

L'àngel del Noucentisme

Vida i obra del pintor
Manuel Humbert

■ Cossetània

L'ÀNGEL
DEL NOUCENTISME

Vida i obra del pintor
Manuel Humbert

LLUÍS BOADA

Col·lecció El Tinter - 186

L'ÀNGEL DEL NOUCENTISME

Vida i obra del pintor
Manuel Humbert

LLUÍS BOADA

Editat amb la col·laboració de:

Primera edició: març del 2025

© del text: Lluís Boada Domènech

© de les imatges:

Lluís Boada Domènech: p. 17, 25, 83, 102, 184, 189, 192, 218, 220, 224, 229, 230, 239, 276, 302, 384, 386, 401 i 438, i fotografies en color núm. 6, 10, 21, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44 i 46

MNAC: p. 99, 143, 231, 443, i fotografies en color núm. 5, 7, 11, 12, 13, 23, 29 i 33

F. Serra: p. 129, 153, 157, 158, 192, 201, 271, 328 i 337

J. Berenguer: p. 214 i 430, i fotografies en color núm. 16, 19, 39 i 45

J. M. Cortina: fotografies en color núm. 14, 15, 20, 22 i 37

J. Olivari: fotografies en color núm. 3 i 4

J.-F. Gay: p. 278

Imatge de portada: *Sònia*, de Manuel Humbert. París, 1924

© de l'edició:

Museu de Valls
Pg. dels Caputxins, 18
43800 Valls

Museu Abelló
C. de Berenguer III, 122
08100 Mollet del Vallès

© de l'edició:

9 Grup Editorial

Cossetània Edicions

Carrer de la Violeta, 6 • 43800 Valls

Tel. 977 60 25 91

cossetania@cossetania.com • www.cossetania.com

Impressió: Arteos

ISBN: 978-84-1356-466-1

DL T 14-2025

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

ÍNDEX

Introducció.....	13
PRIMERA PART: 1890-1936	19
UN DIBUIXANT EUROPEU	21
Àmbits familiar, escolar i universitari	21
Escola de Belles Arts i Escola d'Art Galí.....	26
Escrivent de la Universitat de Barcelona. Primers viatges a París i Madrid.....	32
Dibuixant de <i>Papitu</i>	39
De l' <i>Almanach dels Noucentistes a Picarol</i>	55
Retorn a la Universitat, viatges a París i <i>Revista Nova</i>	63
Primera exposició a les Galeries Laietanes.....	71
Viatge a Madrid. Correspondència amb Aragay. Murals de La Basílica.....	75
Xilografies. Homenatge al general Joffre. Exposició d'art francès. Un favor a Picasso	85

L'ESCOLA DE PARÍS	91
A París, sota les bombes. Les Arts i els Artistes. Segona exposició a les Galeries Laietanes. Mort de Segura i unes orbes amb Nogués i Quer	91
Saló de Tardor. Círcol Artístic. Uns temps a Arenys de Munt amb Manolo Hugué. Exposició de Primavera de 1919. Agrupació Courbet.....	101
Trasllat a París. Mort de Modigliani. Salon des Indépendants. Cartes de Manolo i Miró. El Salon d'Automne de 1920	112
Missatge de París. Proa i el retrat de Salvat-Papasseit. L'Exposició d'Art i altres mostres durant la primavera de 1921. Un cartell. Dues lletres per a Pujols. Cartes a Nogués. Un àlbum. Exposició a El Camarín	121
El Concurs Plandiura i el catàleg d'Ors: teoria d'una escola catalana de pintura. <i>Des del meu taller o Racó de París</i>	131
Un missatge: <i>Sònia</i> . Malaltia i mort de la mare. Suzanne Cornet. Exposició a la Llibreria Catalònia de 1925	137
Catalans a París. Art català a Madrid. Crisi a Les Arts i els Artistes. Salon d'Automne 1926. Galeries Dalmau. Maillol. Casament amb Suzanne.....	145
EL RETORN A BARCELONA.....	151
Programes per als concerts de Da Camera. Primera exposició a la Sala Parés, el 1927. La teoria de l'art de Josep Pla. Una entrevista amb Granés	151
Creu i cara de les arts aplicades. El Saló de Tardor de 1928. L'advertiment de Pijoan: <i>L'Obra Nova</i>	166
Exposició Internacional de Barcelona de 1929. Les pintures de la cúpula del Palau Nacional. La casa de Cerdanyola.....	174
Carnegie Institute de Pittsburgh. Exposició de 1930 a la Sala Parés. Pujols parla amb nostàlgia de Les Arts i els Artistes.....	182

L'exposició de la Sala Parés de 1931. L'incident del nu. Una carta del Salon des Indépendants	188
LA REPÚBLICA I EL TRIOMF	195
Represa de les Exposicions de Primavera. El Saló de Montjuïc de 1932. La <i>Jove mora</i> . Gisèle. Jocs Olímpics de Los Angeles.....	195
Les exposicions d'Art Català Modern a Amsterdam i de la Sala Parés de 1933.....	200
Article de Marçal Olivar a la revista <i>Art</i> . Saló de Montjuïc 1934. <i>Descans</i> , primer Premi Nonell. Adela, la model	204
Tossa. Homenatge. Exposició de Nadal de 1934 a la Sala Parés. Una carta de Pujols	211
L'ajut als artistes pintors i escultors de Catalunya. Aiguaforts per a <i>Cinc contes</i> de Miquel Llor. Les exposicions de 1936: Acadèmia de Belles Arts de Sabadell i Sala Parés. Art espanyol contemporani al Jeu de Pomme.....	227
Escola de Paisatge d'Olot. Biennal de Venècia de 1936. Merli i el llibre <i>33 pintors catalans</i> . La Penya de l'hotel Colón.....	233
SEGONA PART: 1936-1975	257
EL TEMPS DE LES GUERRES	259
L'exili a França. Coincidència o heroisme? Dues exposicions a París	259
El taller del carrer de Sant Pere més Baix. Una conversa amb Joan Teixidor. Les exposicions col·lectives dels anys quaranta. Mort de Xavier Nogués	267
Exposición Nacional de Bellas Artes de Barcelona, el 1942. Primera exposició a la Galeria Argos de 1943. Maurice Chevalier	273

II Salón de los Once. Ors parla d'Humbert. Ors i <i>Cézanne</i>	280
Signes de cansament: Galeria Argos, 1945. Amistat i homenatge dels Imbert.....	287
LA LLARGA RESISTÈNCIA	299
El Cercle Maillol a l'Institut Francès. Xavier Valls i Albert Ràfols Casamada parlen del Cercle i d'Humbert.....	299
El moment culminant com a il·lustrador de llibres (1947-1948). Invitació de l'Editorial Sudamericana per anar a l'Argentina. Retorn a la Sala Parés i un sopar a les Set Portes.....	306
Els Salons d'Octubre. La presència d'Humbert al Saló de 1948. <i>Gouaches</i> a la Sala Parés. Mort de Feliu Elias	314
Venda de la casa de Cerdanyola. La lluita dels Maragall. Entre Barcelona i París.....	320
La Bienal Hispano Americana de Arte. Gran Premi Pintura a l'Aigua de l'any 1953. Sunyer	325
El X Salón de los Once de l'hivern de 1953. Ors, Pujols i Humbert	331
L'art vist per l'artista. Escletxes d'obertura al país. L'exposició a la Sala Parés de 1954. Avantguardisme i "Pintura sin ismos".....	334
L'inventari dels béns artístics andorrans i la restauració de les pintures de la Casa de la Vall.....	342
L'exposició de 1956. Baudelaire, Cézanne i Humbert: el refús del pacte fàustic de la modernitat	350
UNA NOVA ATMOSFERA	357
Onze pintors catalans a París. L'exposició a la Sala Parés de 1957.....	357

Les edicions de La Rosa Vera. Homenatge de Jaume Pla. Canyameres, Serrahima i Riba davant de tres gravats d'Humbert	364
L'assaig de Benet i Olivar: <i>El pintor Manuel Humbert</i>	377
Les exposicions de 1960 i 1962. Gitanes. Un jove pintor i Sebastià Gasch visiten el taller d'Humbert	385
La restauració del retaule de Sant Joan de Caselles. Retrats a l'hotel Mirador. El conflicte sorgit per una reforma de la Casa de la Vall.....	397
Tres exposicions a la Sala Parés: 1964, 1966 i 1968. Homenatge de la crítica. Santos Torroella i una conceptualització del Noucentisme	407
ELS ADÉUS D'UN NOUCENTISTA	419
Humbert en l'obra de Josep Pla	419
L'última exposició en vida de l'artista: Sala Parés, 1970	430
Retrobament amb Aragay a Breda. Internament a la residència Edelweiss. Traspàs.....	435
EPÍLEG	441
Necrològiques	441
<i>Manuel·lo</i> al Musée du Luxembourg.....	446
RELACIÓ D'IMATGES EN COLOR	465
AGRAÏMENTS.....	469
BIBLIOGRAFIA.....	473
ÍNDIX ONOMÀSTIC	485

INTRODUCCIÓ

Vaig conèixer Manuel Humbert durant la meva infància. Era el veí del tercer segona del carrer de Sant Pere més Baix, número 16, a Barcelona. Humbert i nosaltres, com la resta de llogaters, ocupàvem els pisos de l'escala lateral d'un edifici del segle XVIII propietat dels comtes de Moy. L'edifici havia estat bombardejat en ocasió de la Guerra Civil i els comtes van aprofitar una llei que preveia reconstruccions d'edificis malmesos per causa bèl·lica —i la corresponent trampa— per fer les reformes, aixecar un pis i mig més i refer el terrat. Els tercers pisos en realitat foren dos estudis. El comte els va fer per a ell mateix, que també pintava, i per a Humbert, bon amic seu; precisament Humbert li digué com volia que fos l'estudi, seguint el model de l'*atelier* parisenc que havia tingut durant els anys vint a la rue Mathurin Régnier, tocant a Montparnasse.

Jo vivia al primer primera i, passat el segon pis, tot m'era misteri, excepció feta del terrat, on a vegades anava a jugar. Una atmosfera de bohèmia revestia els pisos superiors. La figura més present era una pintora anglesa de nom Doris que tenia un xicot mariner. Bevien molt i ella suportava malament les anades i vingudes de l'amant. Mentre aquest era a Barcelona, els escàndols eren freqüents: en fi, era un cas entranyable que preocupava tots els veïns, de manera que fins i tot els nens estàvem més o menys al corrent de la situació. Humbert i la seva esposa intentaven posar pau en el bullici dels pisos superiors. La figura del senyor Humbert, elegant i reposada, de la qual sempre emanava un gest cordial i un somriure quan el trobava per l'escala, contrastava molt amb aquell món de desordre i escàndol del qual jo el veia baixar i pujar impertèrrit.

Humbert era molt respectat per tots els veïns, i els meus pares sempre el van considerar un senyor. En aquells anys de la llarga postguerra, en el

mateix pis teníem el negoci de majoristes de paper i d'articles d'escriptori i l'habitatge. Recordo el senyor Humbert comprant als pares paper de carta i sobres de paper de tela, que anaven folrats de paper de seda de color lila.

El senyor Humbert i un altre veí del segon, el senyor Banús, que era fotògraf, tots dos força més grans que el meu pare, se situaven en el meu imaginari emotiu en l'espai que corresponia als avis. Els meus avis eren de la comarca de l'Alt Camp i allí havien romàs quan els pares, acabats de casar, van fer el salt a Barcelona, i només els veia per les vacances. De fet, durant l'any, el senyor Banús feia una mica d'avi i em duia sovint de passeig, sobretot al port a veure els vaixells. Això no succeïa amb Humbert, amb qui no hi havia aquesta confiança. Però, per a mi, aquells senyors grans tan amables, respectats i propers tenien quelcom de familiar.

Humbert treballava i vivia al seu estudi. Curiosament, no conservo gairebé cap record de la senyora Suzanne, la seva esposa, només alguna vaga ombra seva em ronda la memòria; però també mereixia el respecte dels veïns, malgrat que era francesa i sabien que havia estat model i que tenia una filla a França d'una relació anterior. Passats els anys, a vegades enyoro la normalitat i obertura d'esperit d'aquells veïns dels anys cinquanta, en ple franquisme. Al cap d'un temps, els senyors Humbert van anar a viure a Gràcia, al carrer de Bonavista. El pintor va destinar exclusivament a estudi el pis de la nostra escala. Sembla que Suzanne suportava malament la presència continuada de models a casa, i a Humbert tampoc no li agradava que la seva esposa "traïés el nas" mentre ell pintava. Fos com fos, el cas és que s'ho van poder permetre i van fer la mudança. Poc després, els pares, per altres motius, també van poder separar lloc de treball i habitatge. Van anar a viure a l'Eixample, a la Gran Via de les Corts Catalanes, aleshores avenida José Antonio Primo de Rivera, uns pocs centenars de metres més enllà d'on havia nascut Humbert. Els pares van mantenir el pis del barri de Sant Pere com a local de negoci, i això va fer que jo seguís anant-hi sovint i pogués seguir coincidint amb Humbert, molt de tant en tant, pujant o baixant les escales de casa.

Per cert que, d'esglaons, per arribar al tercer, calia pujar-ne més de cent, de manera que Humbert va fer diverses vegades al dia aquell exercici durant la segona part de la seva vida. La dada és interessant, perquè contrasta amb el fet que sempre s'havia mitificat el caràcter precari de la seva salut. Josep Pla, com veurem, va arribar a fer-ne una interessant teoria. Això no obstant, Humbert va administrar la seva salut admirablement, ja que es va posar malalt poques vegades i va poder acarar quotidianament aquella considerable escala, pujant-la serenament i sense perdre el somriure fins pels volts dels seus 80 anys.

De vegades, jo tenia la sort de creuar-me per l'escala amb les seves models, entre les quals recordo, especialment, una gitana molt bonica. El misteri bohemí, l'art i aquelles noies joves, potser atrevides, van avivar la meua curiositat de nen i d'adolescent i se'm van gravar per sempre a la memòria. Els elements estaven posats, sense sospitar-ho, perquè un dia dirigís el meu interès per un camí de tornada vers aquell món suggestiu i boirós dels inicis de la vida. Aquell dia va tardar molt de temps a arribar. Va ser durant els anys vuitanta, després d'haver viscut a París i a Río de Janeiro, quan, en una subhasta barcelonina, vaig comprar la primera obra d'Humbert. Després, a poc a poc, modestament i al llarg dels anys, la seguiren unes altres compres, mentre m'anava adonant de l'oblit que cada cop més, com un núvol fosc, s'estenia sobre l'obra i la personalitat d'Humbert.

Passaren anys, tanmateix, abans de decidir-me a anar a la Biblioteca General d'Història de l'Art del Museu Nacional d'Art de Catalunya amb la determinació de començar a esbrinar què s'havia escrit sobre Humbert. Va ser a finals de l'any 2000, o a principis de 2001. Em vaig anar trobant amb una sorpresa darrere l'altra, embrancat en una feina que semblava interminable. Cada dia era més evident que el meu veí pintor havia fet córrer molts rius de tinta en el curs de la seva llarga vida, però aquell material reposava en silenci en els arxius. Ningú no s'hi havia acostat ni feia senyals d'acostar-s'hi. Només Rafael Benet i Marçal Olivar havien publicat el 1960 un assaig condensat i valuós, *El pintor Manuel Humbert*, per iniciativa de Joan Anton Maragall, marxant i galerista del pintor, basant-se en informacions de primera mà que els havia donat el mateix Humbert o en dades de la vivència compartida, ja que tots dos foren amics seus. Els mateixos autors havien donat forma al llibre il·lustrat que, dins de la col·lecció "Monografías de pintores catalanes contemporáneos", li va dedicar l'*Enciclopedia Vasca*. Per altra banda, Francesc Miralles i Josep Maria Cadena s'havien encarregat de l'edició del llibre que l'editorial Taber va dedicar als dibuixos humorístics d'Humbert dins de la sèrie "Grandes dibujantes". Pel que feia als articles pòstums, només el gravador Jaume Pla havia escrit el 1990 un delicat homenatge amb motiu del centenari del naixement de l'artista, que es va publicar al núm. 43 de la nova etapa de *Revista de Catalunya*. Aquell semblava que era l'estat de la qüestió. Més tard, a l'endinsar-me en l'obra de Josep Pla, vaig trobar que havia escrit articles memorables sobre Humbert, de qui, a més a més, havia deixat nombroses referències en les pàgines de les obres completes que va dedicar a Casas, Nonell, Nogués i, sobretot, Manolo Hugué, del qual, pràcticament, com reconeixia l'autor, dictà un article sencer.

A poc a poc vaig anar localitzant les moltes referències sobre Humbert que es troben en els escrits d'altres autors. Era indubtable que havia despertat les més grans expectatives des de molt jove, i el Premi Nonell, que va obtenir en la seva edició inicial, el premi més important que s'hagi donat mai a Catalunya, quan només tenia 44 anys, confirmava el seu enorme talent. Sorgia la incògnita de com s'havia pogut arribar a un desconeixement tan gran d'un artista d'aquella magnitud, si, a més, en vida, havia merescut un just reconeixement.

Les referències a Humbert que aparegueren en diaris i revistes em feien descobrir una època, els trenta anys anteriors a la Guerra Civil, tan imponent i complexa com desconeguda, certament per a mi, però també, com vaig poder verificar de seguida, per a la immensa majoria de les persones cultivades de la meva generació. Es tractava, endemés, d'una època, immediat precedent de la nostra, que ens havia estat radicalment negada per una estranya coincidència de les "línies culturals" de tres forces polítiques radicalment distintes: el franquisme, l'esquerra resistent i els partits nacionalistes que anaren tenint a les seves mans el govern de Catalunya durant les primeres dècades de règim democràtic. Els primers havien propiciat l'oblit perquè, després d'arrasar l'enemic, volien destruir la seva memòria; els segons, escaldats pel "realisme socialista", van creure que el progrés en art passava per la promoció exclusiva de les avantguardes i el menyspreu d'allò que els semblava burgès o antiquat; i els tercers, que semblaven destinats a fer reviure la memòria de les conquestes més brillants que s'havien assolit com a poble, van optar per una "voluntat fundacional" de connotacions "caudillescas", amb la finalitat d'aparèixer com els creadors de la Catalunya nova que emergia de les cendres del franquisme. Els resultats són a la vista i cadascú és lliure de valorar-los. En tot cas, la línia de continuïtat estava trencada.

No cal insistir en la dificultat que això representa a l'hora de fer un treball sobre un personatge d'aquella època com és Manuel Humbert. Manca el suport que donen sempre les referències a altres personatges, obres o situacions conegudes, de manera que, contràriament, cada teòrica referència pot esdevenir una nova incògnita. He procurat remeiar-ho, en la mesura del possible, recollint les pròpies veus dels personatges de l'època, de vegades importants i altres vegades modestos, sempre que les trobava rellevants per comprendre el pintor i conèixer millor el seu temps. En resum, m'ha semblat indispensable donar a aquest llibre una naturalesa antològica i, per dir-ho així, coral.

Escoltarem el protagonista, els pensadors i els assagistes; els artistes, els amics i els crítics; els familiars i les models, triant, ací i allà, allò que pugui ajudar a conèixer el personatge, a situar-lo en el seu temps i a entendre i

L'ofrena. Tinta xinesa damunt paper, 11 x 14,5 cm. Col·lecció particular

saber mirar un art que el transcendeix. He mantingut l'idioma i l'ortografia dels texts originals. Els he reproduït íntegres o ben complets quan han sigut testimonis directes o indirectes, però de primera mà, d'Humbert; en moltes cartes; en alguna crítica d'interès excepcional, i en els retrats literaris de l'artista. Les imatges que incorpore al text, més que il·lustrar-lo, voldria que convidessin a contemplar les obres originals, tot buscant-les on es trobin o exigint perquè siguin ben mostrades, fins ara cosa difícil tractant-se d'Humbert. Voldria que aquest llibre fos un reclam, que el lector el fes seu; però sobretot als museus que les tenen guardades en els seus magatzems i, també, a les institucions, als galeristes i als col·leccionistes perquè les posin a la llum. L'ideal, en aquest cas, seria la llum natural i la contemplació pausada, ja que només contemplant assossegadament la il·limitada varietat d'incidències de la llum sobre les obres d'Humbert i la seva riquesa de "respostes", d'efectes, davant de les variacions de la llum esdevenen una sorpresa i una meravella incessants. En el seu despullament més radical, aquesta seria l'única "tesi" d'aquest llibre, que neix d'una tesi doctoral "sense tesi" que acollia les veus i mirades més diverses sobre l'artista i la seva obra perquè el lector se'l fes seu (*). Tot i haver reduït aquell cor i haver inclòs, aquí i allà, una mirada nova, la meua, aquest llibre es proposa el mateix: convidar a gaudir de l'art de Manuel Humbert.

(*) BOADA DOMÈNECH, Lluís (2014): *Manuel Humbert 1890-1975*. Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral en línia: <http://hdl.handle.net/10803/130824>.

PRIMERA PART:
1890-1936

UN DIBUIXANT EUROPEU

Àmbits familiar, escolar i universitari

Manuel Humbert i Esteve va néixer a Barcelona a un quart de cinc de la tarda del 8 d'agost de 1890, al carrer de les Corts, actual Gran Via de les Corts Catalanes, al número 216 d'aleshores, actualment 588, segon pis, tocant a la plaça de la Universitat. Va ser batejat a la catedral el dia 11 del mateix mes. També li van posar els noms de Just, Ramon i Josep.

Els pares, Florentí Humbert i Carme Esteve, s'havien casat a la parròquia de Santa Anna. Quan va néixer Humbert tenien, respectivament, 38 i 30 anys, però els avis paterns, Antoni, que havia nascut a Mataró, i Ramona Sala, que ho havia fet a Barcelona, ja eren morts. També era mort el pare de Carme, Josep, que havia nascut a València. L'àvia materna, Carme Frigola, era de Figueres i sabem que durant la infància i joventut d'Humbert va residir al sud de França, concretament a Cros de Cagnes, tocant a Niça, en plena Côte d'Azur. En esclatar la guerra de 1914, va tornar a Catalunya i es va instal·lar a Badalona, perquè el passeig de mar li recordava la seva residència francesa.

En total, els Humbert havien estat nou germans, però només van arribar a la maduresa tres: Maria, Manuel i Mercè. Maria, la gran, va estudiar Magisteri, va romandre soltera i va anar a viure amb la seva cosina germana Antònia, mare de l'advocat Socias Humbert, que fou alcalde de Barcelona, nomenat pel rei, durant els anys de la transició democràtica, concretament des de desembre de 1976 fins al mes de gener de 1979. Mercè va fer-se monja de la Congregació de les Caputxines de la Mare del Diví Pastor, comunament conegudes com de la Divina Pastora. Va exercir de superiora a les darreres comunitats on residí. Era una dona culta, expressiva i afable,

que havia estudiat Magisteri, cultivava la música i era molt apreciada per les germanes d'orde més joves.¹ D'Antoni i Ramon sabem que van morir joves, tot i que no coneixem les circumstàncies o causes de llurs morts, però aquestes van marcar molt Humbert i van contribuir a formar-li un caràcter hipocondríac. Els altres quatre van morir ben petits.

El pare, Florentí Humbert i Sala, obtingué el 1871, amb 19 anys, el grau de llicenciat en Dret Civil i Canònic per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. No sabem què va fer professionalment entre l'estiu de 1871 i el 14 d'agost de 1886, quan, essent alcalde Rius i Taulet, fou nomenat oficial 2n de les Dependències Municipals per oposició, amb un sou anual de 2.500 pessetes. La carrera de Florentí a l'Ajuntament va ser ben succeïda i culminà el 27 de desembre de 1906, quan fou nomenat cap de Negociat de 1a classe "con destino al de abastos", situació que va mantenir fins al final de la seva vida, que succeí dos anys més tard. Tenia el grau 19, pendent d'aprovació, dins de l'estructura del funcionariat, i un sou anual de 9.000 pessetes.²

La mare d'Humbert, Carme Esteve, havia nascut a Olot el 17 d'agost de 1859. Es va separar de Florentí a les primeries del segle XX i anava a passar llargues temporades a França, probablement per visitar la seva mare. Maria i Manuel les anaven a veure, especialment els estius. Durant molts anys, Carme va viure entre França i Barcelona, model residencial que Humbert també acabà adoptant.

Home previsor i just, Florentí havia fet testament el 1903, deixant com a hereus de tot els seus fills en parts iguals, i havia nomenat dos marmessors. El matrimoni de Florentí i Carme havia acabat molt malament abans de la data en què Florentí signà el seu testament, el 13 de juny. Ho prova el fet que, en redactar-lo, ja tenia oberta una causa contra Carme al jutjat, en la qual demanava que fos privada de la pàtria potestat que, a la seva mort, pogués correspondre-li. Però Florentí va morir abans que es pronunciés la sentència definitiva del judici, de manera que, finalment, Carme va poder disposar de la pàtria potestat i de la "quarta marital" dels béns del marit.³

¹ La font d'aquesta informació és la carta que ens va escriure la germana Eulàlia Surroca, secretària general de les Caputxines de la Mare del Diví Pastor, del carrer de Bailèn, i les declaracions que ens va fer la germana Pilar.

² Conversió monetària: aproximadament uns 2.250 euros al mes (2001).

³ *Inventario de los bienes relictos por D. Florentino Humbert y Sala.*

Manuel Humbert,
jove. Arxiu familiar

Rafael Benet va recollir el relat d'infància que va fer-li el mateix Humbert. De Florentí va escriure: “Este tenía una personalidad que si por una parte estaba enamorado de su profesión jurídica —y la inducía a su hijo señalándole su densa biblioteca especializada—, por otra sentía una inclinación al arte que Manuel heredaría de su progenitor [...]. Lo lleva de la mano al palacio de Bellas Artes, noble edificio ciudadano hoy desaparecido. Allí se celebraban entonces exposiciones internacionales de pintura y escultura, y durante las mismas, notables conciertos sinfónicos en el gran hall, dirigidos por compositores mundialmente famosos. El padre señalaba a Manuel, con instinto y documentación certeros, las obras notables que se exhibían en aquellas salas que hoy añoramos.”⁴

Pel que fa als records d'infantesa vinculats amb la mare i amb l'àvia, Benet va retenir el següent: “De la Côte d'Azur y de la vida brillante y sua-

⁴ BENET, R. (1960): “Manuel Humbert”, dins de BENET, Rafael i OLIVAR, Marçal: *El pintor Manuel Humbert*. Barcelona: Edimar. Sala Parés, s/n.

ve del 1900 tiene Humbert un recuerdo de criatura: algo así como un sueño delicado y maravilloso. Asocia el artista el buen recuerdo de su padre al de su madre: mujer guapa, alta, rubia, de ojos azules, ataviada con los trajes y sombreros de aquellos tiempos en que las mujeres de la burguesía parecían princesas. Cuando estalló la guerra del catorce todo aquel ensueño se derrumbó.”⁵

A l'arxiu de la Universitat de Barcelona es troba la informació sobre les activitats escolars i universitàries d'Humbert. Va aprovar l'ingrés de batxillerat examinant-se a l'Institut de Barcelona el 26 de maig de 1900. Va estudiar al Col·legi Catalunya, almenys des de 1900, quan va iniciar el batxillerat, i fins a 1903. Des de 1903 fins al mes de juny de 1906, quan va aprovar els exercicis per obtenir el grau de batxiller, va estudiar a l'Institut, l'únic que hi havia aleshores a la ciutat. El curs 1906-1907 va començar els estudis de Dret a la Universitat de Barcelona, i aprovà les tres assignatures del primer curs. En canvi, el curs següent no es va examinar ni de Dret Natural ni de Dret Romà a la convocatòria de juny, i va suspendre totes dues matèries a la convocatòria extraordinària. De l'altra assignatura de segon, Economia Política, no es va examinar ni el mes de juny ni el setembre. Aquest va ser el curs en què estudià a l'Escola d'Art de Galí, i sembla evident que ja havia perdut el poc interès que havia pogut tenir per uns estudis iniciats per compromís amb el pare. De fet, el curs següent, que, com era habitual, havia de començar el mes d'octubre, ja no es va tornar a matricular a la facultat de Dret, malgrat que el seu pare no va morir fins al mes de novembre.

Benet situava molt bé la conjuntura en què es va produir el *pacte* d'Humbert amb el seu pare i oferia unes pinzellades sobre la humanitat de Florentí que retrobem reflectida en la mateixa personalitat del fill. “El padre de Manuel Humbert, queriendo ahorrar a su hijo la amargura de la vida bohemia, le hizo prometer que contemporanizaría los estudios literarios y los artísticos. En el bien entendido que el padre del pintor no impuso autoritariamente al artista este destino, sino que, puede afirmarse, Manuel lo pactó voluntariamente con él. Don Florentino era un ejemplar de hombre tan acabado que no hubiera comprendido una imposición paterna que pudiera amargar la vida de un ser querido. Para los que juzgan la vida como un espectáculo heroico acaso la filosofía del padre del pintor Humbert sea la de un *bon vivant*. «Demasiadas desgracias nos depara la vida para que

⁵ *Ibid.*, s/n.

Nen. Dibuix
a llapis, 8,7 x 6,4 cm.
Col·lecció particular

nosotros acarreemos otras voluntariamente», parece que opinaba el padre del pintor. Deseaba que su hijo estudiara carrera pero sin romperse demasiado la cabeza como había hecho él, dolor que quería ahorrar también a Manuel.”⁶

Prèviament al pacte, Florentí havia posat a Manuel, essent encara un nen, un professor particular de dibuix i pintura anomenat Guillem Pujades. I, ja en el marc de l'acord, sembla que va permetre que seguís unes classes a la sucursal de Llotja del carrer d'Aribau i, el més important i segur, el va matricular a l'Escola d'Art de Francesc d'Assís Galí.

⁶ *Ibíd.*, s/n.

Escola de Belles Arts i Escola d'Art Galí

Un paràgraf de la monografia d'Olivar que acompanyava la de Benet en el volum *El pintor Manuel Humbert* responia, en allò que és essencial, a la qüestió de si Humbert havia anat o no a l'Escola de Belles Arts, la Llotja: "Su afición al dibujo y a la pintura debió ser muy temprana, ya que, siendo niño todavía, le pusieron un profesor particular de estas materias. Concurrió después, por poco tiempo a las clases vespertinas de la sucursal de la Escuela de Bellas Artes sita en la Calle de Aribau, y en 1907 ingresó en la Academia regentada por el pintor Francisco Galí."⁷

Rafael Benet, contràriament, no deia ni un sol mot sobre el possible pas d'Humbert per Llotja i, en canvi, donava el cognom del professor: "Sr. Pujadas". En efecte, al referir-se a la relació que tenien amb Francesc Galí els nois que freqüentaven la seva escola d'art o acadèmia, va escriure: "Mientras los discípulos de Galí éramos fanáticos del maestro, Humbert participaba poco de nuestro entusiasmo (ya que había asistido con anterioridad a las lecciones del Sr. Pujadas que le suministraron algunas fórmulas empíricas más idóneas que las ideas más o menos revolucionarias, latentes en la célebre escuela de la calle de Cucurulla)."⁸

Sol·licitada formalment als òrgans corresponents de Llotja tota la informació existent sobre el pas d'Humbert per l'escola, la resposta ha estat: "Consultats els arxius del centre des dels anys 1904-1910. No hi ha constància de la matrícula de l'alumne Manuel Humbert Esteve." En conclusió, no hem i no s'ha trobat cap dada en els documents de l'escola que provi que Humbert estudià a l'establiment central o a la divisió del carrer d'Aribau de l'Escuela Superior de Artes e Industrias y Bellas Artes, que vingué a substituir l'antiga Escuela Provincial de Bellas Artes.

En canvi, i això ho hem de considerar definitiu, en les respostes mecanografiades que ell mateix donà al qüestionari al qual l'any 1923 Eugeni d'Ors sotmeté una cinquantena de pintors catalans, Humbert, en referir-se a la seva formació artística, feia constar que havia tingut com a mestres a "D. Guillermo Pujadas" i, després d'un punt i coma, en la mateixa línia estava escrit "Escola de Belles Arts de Barcelona", mentre en la línia de sota, com a segon mestre, figurava el nom de "D. Francesc d'A. Galí".

⁷ OLIVAR, "Manuel Humbert", dins de BENET, Rafael i OLIVAR, Marçal: *El pintor Manuel Humbert*. Barcelona: Edimar. Sala Parés, s/n.

⁸ BENET, "Manuel Humbert", *op. cit.*, s/n.

Així, doncs, tant de les afirmacions d'Olivar, basades sens dubte en les confidències del pintor, com de la resposta que aquest va donar al qüestionari d'Ors, es pot concloure que Humbert va freqüentar la sucursal d'Aribau de l'Escola de Belles Arts durant un temps molt breu, i segurament amb poc entusiasme. De fet, al Gabinet de Dibuixos del MNAC es conserva un dibuix "acadèmia" d'un home nu fet per Humbert, on figura la signatura del supervisor Manel Fuxà, que era professor d'aquella escola. En tot cas, no va formar-se a Llotja, on ni tan sols es va matricular, i, per tant, el poc temps que va passar-hi ho devia fer probablement com a alumne lliure.

Malgrat les inèrcies conservadores de l'escola, el cert fou que no desvià del camí propi cap dels futurs grans artistes que la freqüentaren aquells anys, començant per Picasso i acabant per Nonell, "l'exponent màxim de la reacció enfront a Llotja".⁹ En una paraula, era l'Acadèmia catalana, segurament no gaire bona, però, al cap i a la fi, era una acadèmia oficial, l'única i amb una tradició considerable. Certament, va creure, aconsellat per artistes més grans com el mateix Nonell, als quals no els devia mancar bona part de raó, que l'Escola de Belles Arts, l'Acadèmia, no oferia l'aprenentatge que necessitava. Ell, com tants dels millors talents d'aquella generació, va anar a cercar-lo a un altre lloc.

Alexandre Galí, el bon pedagog, cosí del pintor Galí, era de l'opinió que a començaments del segle XX s'havia produït a Catalunya un moviment espontani, força general, de renovació de la pedagogia artística, correlatiu al moviment de les escoles d'assaig en el camp de l'ensenyament primari. De fet, tot sovint la renovació artística es produïa en aquestes mateixes escoles, talment l'Horaciana o Mont d'Or, on Pau Vila i Joaquim Torres-García, respectivament, acaraven els seus deixebles de dibuix amb el natural. A Girona, Prudenci Bertrana també ensenyava a dibuixar del natural en la seva acadèmia particular.

Tanmateix, l'intent de renovació pedagògica que va tenir més ressò i, sobretot, més transcendència va ser l'Escola d'Art que Francesc d'Assís Galí va fundar al carrer de la Cucurulla, en un darrer pis que donava sobre la plaça de Santa Anna. Aquesta escola, segons Josep Pla, al qual li ho havia dit el mateix Galí, inicià les seves activitats el 1906. Marçal Olivar coincidí amb Pla i completava la informació dient que va romandre oberta fins a l'any 1914.¹⁰

⁹ GALÍ, A. (1986): *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*. Vol. V. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, p. 10.

¹⁰ OLIVAR, "Manuel Humbert", *op. cit.*, s/n.

Galí havia après a gravar amb Alexandre de Riquer, amb qui mantingué una relació que li resultà molt important. El cercle de Riquer, que es reunia al taller que aquest tenia al carrer de la Freneria, era freqüentat per Guerau de Liost, Jaume Llongueras i Eugeni d'Ors, que qualificà aquell cercle com a únic seminari d'art autèntic de Barcelona. Els seus membres col·laboraven, a més, en la redacció de *La Revista de Catalunya* (1903-1905), que dirigia Josep Carner, i en la qual també va col·laborar Galí. Precisament va ser Carner, que havia compartit taller amb Galí, qui va redactar l'anunci d'obertura de l'acadèmia de l'amic.

Com avançava Carner en aquell anunci, a l'Acadèmia Galí es van fer sessions musicals, conferències, sessions literàries (a càrrec de Sagarra i Riba, per exemple), es van mantenir converses sobre temes de poesia i literatura, es van comentar les vides dels grans artistes i es van organitzar excursions. Tot plegat, a més de formar els deixebles, va contribuir a forjar vincles d'amistat entre ells i amb el mateix mestre.¹¹ Galí volia proporcionar una educació global i activa de la sensibilitat i, com hem dit, ho va fer dins de les coordenades del moviment general de renovació pedagògica. Josep Llorens Artigas, que va ser alumne seu, va escriure que “Galí es preocupà de fer gent que fos capaç de sentir l'art”.¹²

La llista de deixebles de Galí inclou Rafael Benet, Manuel Humbert, Francesc Vayreda, Ignasi Mallol, Jaume Mercadé, Josep Aragay, Joan Miró, E.-C. Ricart, Marià Espinal, Josep Llorens Artigas, Joan Vilàs, Joan Mirambell, a més dels escultors Esteve Monegal i Josep Armengol, els arquitectes Ramon Raventós, Lluís Bonet Garí, Antoni Puig Gairalt, Joan Bergós, Cèsar Martinell, Nicolau Rubió i Tudurí i, també, Lluís Plandiura.¹³ Llorens Artigas recordà a més el nom de Goitia. Si pensem en l'obra que va acabar realitzant aquell grup de joves, resulta innegable que l'Acadèmia Galí va tenir una importància transcendental per a l'arquitectura i l'art catalans del segle XX.

Josep Aragay també reconeixia a Alexandre Galí la qualitat de “desvetllador de les aptituds de cadascú”.¹⁴ Galí, que no amagava pas la seva ad-

¹¹ SUÀREZ, A.; VIDAL, M. (1993): *Els arquitectes Antoni i Ramon Puig Gairalt. Noucentisme i Modernitat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 131.

¹² *La Veu de Catalunya*, 5 de novembre de 1917.

¹³ SUÀREZ, A. (1991): *Un estudi sobre Rafael Benet*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, nota 79, p. 61.

¹⁴ ARAGAY, Josep (1915): “En Francesc Galí com a mestre”, a *Vell i Nou*, any 1, núm. 1, 15 de maig, p. 6.

miració per la feina del seu cosí, puntualitzava tanmateix que “La primera enormitat que hem de dir sobre la manera de fer d'en Francesc Galí és que al nostre judici en realitat ell no ensenyava a dibuixar ni a pintar”.¹⁵ Això, ni més ni menys, va ser el que li retragué Humbert, el qual, no obstant això, va conservar sempre una gran estima envers Galí.

En realitat, l'estada d'Humbert a l'Acadèmia Galí no va ser gaire llarga. Olivar s'hi va referir al seu assaig: “Sería injusto afirmar que Humbert no sacó provecho de su paso por la Academia Galí, pero el caso fue que su aprendizaje en aquel centro particular de enseñanza de dibujo y pintura duró sólo unos meses.”¹⁶ Sabem, pel mateix autor, que hi havia ingressat el 1907, i, pel que ara acabem de llegir, podem concloure que la seva permanència no havia d'anar més enllà de 1908.

La precoç sortida d'Humbert de l'Acadèmia Galí ha fet córrer molta tinta. Feliu Elias, *Joan Sacs*, va aportar noves informacions respecte a l'actitud d'Humbert enfront d'aquell ensenyament que ell mateix detestava: “Ja en l'Acadèmia Galí el seu esperit discrepa; Humbert és un heretge en aquella ortodòxia del convencionalisme, de l'habilitositat, de l'efectisme, de la retòrica, de l'afectació de candor i de sentiment i d'altres tares que vers els anys 1909-1914 particularment servien d'evangeli en aquella famosa Acadèmia.”¹⁷ Aquests mots, escrits per distingir Humbert, constitueixen, de fet, la crítica més ferotge que mai s'hagi fet a l'ensenyament de Galí.

Josep Pla, en parlar de la formació d'Humbert, sempre posava l'accent en la personalitat singular del jove pintor, però compartia l'opinió de *Sacs* sobre l'orientació de l'Acadèmia Galí: “Quan inicià la seva carrera, sabia ja moltes coses, tenia un criteri sobre moltes altres, i així és natural que de bon principi demostrés una gran personalitat. Aquesta personalitat es posà de manifest en la seva separació de l'escola de Francesc Galí, al carrer de la Cucurulla. Humbert volgué ésser pintor des del primer moment, no un decorador; volgué ésser un realista, no un fabricant de catifes o de llums. Benet ha explicat aquesta sortida d'una manera remarcable. Se n'anà amb els altres: amb Nonell, Canals, Feliu Elies [...]”¹⁸

¹⁵ GALÍ, *Història de les institucions...*, op. cit., p. 17.

¹⁶ OLIVAR, “Manuel Humbert”, op. cit., s/n.

¹⁷ Sala Parés, fulla 1, novembre de 1927.

¹⁸ PLA, Josep (1980): “Retrats de passaport. Manuel Humbert”, a *Obra completa*, vol. 17. Barcelona: Destino, p. 311.

Pla tenia bona part de raó, i Rafael Benet, que va explicar millor que cap altre el pas d'Humbert per l'Acadèmia Galí, ho va confirmar i matisar: "Yo conocí a Humbert en la Escuela de Arte de Galí por allá el año 1908, cuando ni él ni yo habíamos cumplido los veinte años. Debíó mi amigo poseer desde su infancia una buena dosis de aquella serenidad, elegantemente irónica, algo altiva, que es la característica constante de la psicología de Manuel Humbert desde que empecé a tratarle. Mientras los discípulos de Galí éramos unos fanáticos del maestro, Humbert participaba poco de nuestro entusiasmo."

Benet prosseguia explicant el que ell i Humbert en van i no en van treure de profit: "Se ha puesto de moda entre ciertos artistas concurrentes y no concurrentes a Casa Galí hacer chacota de las enseñanzas que el maestro suministraba. Tanto Humbert como yo, con todo y reconocer que acaso en aquella Escuela no se nos suministró lo que en cualquier taller de viejo maestro se daba antaño, se nos educó en las leyes de la proporción y del ritmo, en el juego de los complementarios del color y en coordinar los valores cromáticos." I rematava l'elogi dient: "Con todos los olvidos, la Escuela Galí era la mejor entonces, y casi me atrevería a decir, la única posible. Tanto como Escuela fue cenáculo donde se discutían los más sencillos e intrincados problemas artísticos."¹⁹

Arribat en aquest punt, Benet aprofundia en l'anàlisi de l'ensenyament i en la diferenciació d'Humbert respecte dels altres alumnes. "No obstante, en aquella Academia fue siempre Humbert un heterodoxo en cuanto al sentido del color y de la forma. El pintaba claro mientras todos los demás, exagerando las intenciones de Galí, que nos ejercitaban en un duro trabajo de transparencias, pintábamos tan oscuro que algunos de nosotros llegamos a suprimir el blanco de la paleta [...]. Que conste pues que esta exageración hacía sonreír a Galí y nunca fue considerada como conveniente por el maestro. Sea como sea el único que pintaba con paleta clara —con colores hasta tiernos— era Humbert [...], [el qual] sin sequedades, era casi lineal en su dibujo. [...]. Pronto dejó de frecuentar nuestra Escuela. Sus nuevas amistades le resultaron mucho más atrayentes que las del cenáculo Galí. Humbert había conocido a Nonell, Canals, Nogués, Elías, Labarta, Colom, Gargallo, Pidelaserra, y a los literatos d'Ors, Reventós y José M. Junoy."²⁰

¹⁹ BENET, "Manuel Humbert", *op. cit.*, s/n.

²⁰ BENET, "Manuel Humbert", *op. cit.*, s/n.

Altrament dit, Humbert als 18 anys ja es disposava a dibuixar per a la revista humorística *Papitu*, on aquells artistes i escriptors col·laboraven. Humbert volia ser pintor i sempre va lamentar la pèrdua de temps a causa de la mancança d'un bon aprenentatge de les bases de l'ofici quan era jove.

Ho va fer palès en la conversa que va mantenir amb Joan Granés l'any 1927, quan feu la seva primera exposició a la Sala Parés, al tornar de París. Publicada al diari *La Nau*, hi va repassar el seu procés de formació, va exposar clarament la seva posició respecte a l'ensenyament de l'art i va recordar com s'havia dut a terme a l'Acadèmia Galí, vint anys després d'haver-la freqüentat. Les seves opinions, més que no pas crítiques, les considerem objectives i no es referien exclusivament a Galí, sinó a l'enfocament general de l'ensenyament de l'ofici de pintar a la Barcelona de la seva joventut.

A Granés, segons ell mateix deia, li agradava “destriar les determinacions d'una vocació” en “les persones excel·lents en alguna activitat”. Humbert començà per dir-li: “No recordo pas com he començat a dibuixar. Recordeu vós, per ventura, com heu après a escriure? A mi, si us he de ser franc, em sembla que no he començat mai.” L'entrevistador s'interessà per la lluita que portava des de “l'infant que sent el delit del llapis” fins al pintor que sent “l'afecció voraç del real en si”, a la qual cosa Humbert va respondre: “Jo vaig anar de molt jove a l'Acadèmia Galí i vaig començar la carrera d'advocat: aquí teniu la lluita.”

Seguidament, Granés li va preguntar pels records que tenia d'aquella acadèmia: “Barrejats. L'Acadèmia Galí es preocupava molt de teories pictòriques. Donava unes classes d'orientació d'una utilitat innegable, però s'ensenyava poc l'ofici. Aquest és el mal. Perquè en pintura, al principi, l'ofici ho és tot. És l'únic que es pot i es deu ensenyar. Si porteu alguna cosa a dins, ja la direu després; serà afer únicament vostre. Desgraciadament llavors, aquí, no es podia aprendre l'ofici de pintor. Quin mal irreparable no fa això! Us fa perdre un temps preciós en tempteigs inacabables i ridículs. Sou lliurat a la vostra inexperiència i inhabilitat en coses que els altres podrien i deuriem ensenyar-vos a resoldre. No hi ha més remei sinó recórrer a l'estranger.” Davant d'aquesta resposta, Granés li va preguntar: “Vós heu viscut molt a París, no?”; i Humbert va rematar: “Sort d'això!”²¹

²¹ *La Nau*, 14 de desembre de 1927.

Escrivent de la Universitat de Barcelona. Primers viatges a París i Madrid

Hi ha un aspecte revelador de la biografia de l'Humbert jove al qual ningú s'havia referit abans de la nostra descoberta.²² Es tracta del seu estatut de funcionari de la Universitat de Barcelona, on exercí d'escrivent en diverses categories. La descoberta la vam fer mitjançant l'expedient d'Humbert que es conserva a l'arxiu de la institució i ens va proporcionar una sorpresa fenomenal. Nosaltres cercàvem el seu expedient com a estudiant i ens vam trobar confrontats a un tros de vida del qual ni tan sols els seus privilegiats biògrafs Benet i Olivar n'havien dit un sol mot, molt probablement perquè Humbert no els va voler fer confidències d'aquest episodi de la seva història personal.

En l'expedient de la Universitat de Barcelona, a més dels diplomes i actes de l'estudiant, es troba tota la documentació que certifica que Humbert va emprendre, mesos abans de morir el seu pare, una carrera de funcionari. El primer episodi va consistir en el seu nomenament com a "escrivent interí de la Secretaria General de la Universitat de Barcelona, amb data de 21 de febrer de 1908 i amb un sou anual de 1.000 pessetes". És a dir, durant uns mesos de 1908 Humbert treballava d'escrivent, estudiava Dret i anava a l'Acadèmia Galí.

Uns mesos més tard del primer nomenament, el 10 d'octubre del mateix any, la plaça d'escrivent va ser-li atorgada en propietat, per concurs. Ara bé, sorprenentment per a un jove funcionari, un any després, el 21 d'octubre de 1909, Humbert va donar entrada a una sol·licitud de dimissió del seu càrrec, que li va ser acceptada al cap de vuit dies, tot i que el cessament oficial fou datat a 3 de novembre. La raó d'aquella sorprenent decisió era que Humbert no conduïa els seus passos vitals amb la lògica dels funcionaris, sinó amb la dels artistes vocacionals.

Les dades de l'expedient com a funcionari-escrivent de la Universitat de Barcelona semblen confirmar, en primer lloc, la justesa de la informació que donà Marçal Olivar sobre el moment en què Humbert va realitzar el primer viatge d'estudis a París: "[...] había realizado su primer viaje a París para donde partió en otoño de 1909, y dónde permaneció tan sólo unos meses."²³ De fet, tots els biògrafs d'Humbert van coincidir a afirmar que la

²² BOADA, Lluís (curador) (2007): *Manuel Humbert*. El Vendrell: Fundació Apel·les Fenosa i Edicions Polígrafa, p. 50.

²³ OLIVAR, "Manuel Humbert", *op. cit.*, s/n.

seva primera estada a París es va produir l'any 1909. Tots, tret de Josep Pla, que, en una ocasió, va parlar de 1907, precisament a “Retrats de passaport. Manuel Humbert”: “Hi havia vingut [a París] l'any 1907, en ple èxit de Xavier Gosé i d'Anglada Camarasa. Però fou Picasso que l'acomboiava per París les primeres vegades.”²⁴ Tot i que no es pot excloure aquesta possibilitat, Humbert només tenia 17 anys i encara no havia iniciat la seva carrera de dibuixant a *Papitu*. És cert que la data de 1907 permetria de situar millor unes declaracions d'Humbert sobre el fet d'haver vist les dificultats per organitzar exposicions de Cézanne i també la visita amb Picasso al taller de Vollard, ja que el 1907 fou un any d'intens apassionament de Picasso per Cézanne, tot i que aquella passió no l'abandonà mai. Ara bé, no tenim cap altra indicació sobre l'hipotètic viatge de 1907 i, per tant, considerarem 1909 com la data del primer viatge.

El motiu de la renúncia a la seva plaça en propietat d'escrivent durant la tardor de 1909, només un any després d'haver-la aconseguit, no podia ser altre que un fort desig de sojornar a París i de fer altres viatges d'estudis durant un període prou llarg com per no ser compatible amb una simple excedència.

Marçal Olivar, després de concretar el moment del primer viatge, tot advertint que no va ser massa llarg, seguia relatant, amb informacions de primera mà, algunes de les circumstàncies amb les quals es va trobar Humbert i algunes de les coses que li van succeir: “En París trató entonces a varios compatriotas, a algunos de los cuales, como Anglada Camarasa y Gosé, había sonreído el éxito en sus respectivos terrenos. Picasso le acogió con gran cordialidad y le acompañó a visitar a Gris, a quien Humbert no conocía personalmente. Juan Gris vivía entonces en Montmartre, en el mismo edificio de la rue de Ravignan donde antes había morado Picasso, en aquella casa destartada que Max Jacob (a causa de la mucha agua que, al llover, se filtraba, por sus hendiduras, y lo mucho que crujían sus paredes) había bautizado con el nombre de *bateau-lavoir*. Cézanne era entonces todavía una novedad. Recuerda Humbert la emoción que le produjo una visita hecha con Picasso a la tienda del marchante Vollard, donde, en ausencia del dueño, estuvo revolviendo y contemplando, con el pintor español, cuántos Cézanne había en la casa, muchos de ellos ahora lienzos famosísimos.”²⁵

²⁴ PLA, “Retrats de passaport. Manuel Humbert”, *op. cit.*, p. 308.

²⁵ OLIVAR, “Manuel Humbert”, *op. cit.* s/n.

Per la seva banda, Benet també recordava que “al gran Picasso lo había conocido Humbert en una de las constantes visitas que el artista malagueño hacía a su madre que, como es sabido, residía en la Ciudad Condal. Picasso se porta en París con nuestro artista amistosamente introduciéndolo en los corros más significados”.²⁶

Juan Gris i Manuel Humbert compartien en aquelles dates el fet de ser constants dibuixants de la revista humorística *Papitu*. Era molt natural, que volguessin conèixer-se. En aquell sojorn, Picasso va fer les presentacions. En altres ocasions, com veurem, va ser Gris qui actuà de mitjancer entre Humbert i Picasso, la qual cosa esdevingué una prova que l'amistat d'Humbert amb Gris s'havia anat consolidant després d'aquella primera presentació.

Però l'experiència més significativa per a Humbert que li va proporcionar la seva relació amb Picasso va ser la visita que feren plegats a la botiga de Vollard per veure les obres de Cézanne.²⁷ Picasso havia aprofundit en l'estudi del pintor provençal i, després del seu viatge a Gósol, havia començat a revolucionar l'art del segle XX, amb el *Retrat de Gertrude Stein* i, sobretot, amb *Les demoiselles d'Avignon*, tot partint, en gran mesura, de la lliçó de Cézanne i de l'admiració que sentia per la seva proverbial determinació artística. Per a Humbert, aquella visita havia de resultar una revelació redoblada: la visió, tan a mà, dels quadres de Cézanne i els comentaris de Picasso. “Conviene que tengamos en cuenta que nuestro artista no había cumplido aún los veinte años”, recordava Olivar oportunament, just abans de prosseguir amb el relat de les confidències d'Humbert sobre les coneixences transcendents que llavors va fer:

Tomó en la rue Vavin una habitación y no tardó en hacerse amigo de dos pintores portugueses, sus vecinos. Uno de ellos, Santa Rita, se ensayaba con el cubismo estructuralista; el otro, Amadeo Cardoso, había intimado con Modigliani, que entonces elaboraba esculturas de grandes dimensiones, toscas a la vez y elegantes, e invendibles.

Cuando Humbert le conoció a través de su amigo Cardoso, Amadeo Modigliani era un joven de porte atildado, que aún recibía con cierta regularidad auxilios pecunarios de su familia. Vivía no muy lejos de donde vivía Humbert, en la Cité Falguière. En 1910 dejó la escultura y se dedicó exclusivamente a pintar. Nuestro barcelonés le

²⁶ BENET, “Manuel Humbert”, *op. cit.*, s/n.

²⁷ PLA, “Retrats de passaport. Manuel Humbert”, *op. cit.*, p. 309.

trató mucho entonces y años después, en 1912-1915, y sobre todo entre 1916 y 1917, cuando Modigliani, ya muy cambiado física y moralmente era ayudado por el poeta polaco y vendedor de cuadros Zborowsky (después establecido en la rue de Seine).²⁸

Probablement, Humbert va romandre tot el seu primer sojorn a París al mateix lloc de la rue Vavin, que acabà esdevenint la seva residència habitual quan anava a París els primers cops, ja que l'hi retrobarem a començaments de 1911.

Guillherme de Santa Rita va néixer a Lisboa el 31 d'octubre de 1889; li portava, doncs, pocs mesos, a Humbert. Va iniciar els estudis a l'Acadèmia de Belles Arts de Lisboa l'any 1901 i els va acabar el 1907. L'any 1910 va obtenir una borsa d'estudis per anar a París. Era un home alt i prim, d'una descurada elegància, difícil d'oblidar, però també era un jove irreverent i insolent que es va enfrontar amb l'ambaixador portuguès a París, la qual cosa li va comportar la pèrdua de la borsa d'estudis. Era un avantguardista de cap a peus, i no solament com a pintor, sinó com a actitud vital. *Le Figaro* havia publicat *Le Manifeste Futuriste* de Marinetti el 20 de febrer de 1909, i Santa Rita es va inclinar per dur una vida de "futurista" que l'acabà consumint nou anys més tard, quan ja feia temps que havia tornat a Portugal. Però, mentre fou a París, freqüentava regularment la Cité Falguière, que congregava tallers de nombrosos artistes, però també anava al taller que el seu compatriota Manuel Jardim tenia al núm. 3 de la rue Joseph Bara, a tocar d'on tingué l'estudi Zborowski. Es relacionava força amb Amadeo de Souza-Cardoso i, de fet, Humbert va conèixer-los junts, però el millor amic de Santa Rita aquells anys va ser el poeta Sa Carneiro, fins al punt que aquella amistat va ser molt present en la correspondència de Sa Carneiro amb Fernando Pessoa.²⁹

L'altre veí portuguès d'Humbert, Amadeo de Souza-Cardoso, va néixer a la Casa de Manhufe, a Amarante, el 14 de novembre de 1887. El seu pare, un ric productor de vins, va tenir nou fills. Amadeo va fer un curs (1905-1906) a l'Escola de Belles Arts de Lisboa i se'n va anar a París, on va arribar el mes de novembre de 1906. Tenia 19 anys recent fets i portava al cap la idea d'estudiar arquitectura, però la va abandonar de seguida. Començà a cultivar la caricatura, força influenciat pels dibuixos que Gris publicava a *l'Assiette au Beurre*, i a estudiar pintura, entre d'altres, el 1909, amb Anglada Camarasa

²⁸ OLIVAR, "Manuel Humbert", *op. cit.* s/n.

²⁹ MATOS CHAVES, J. (1989): *Santa Rita. Vida y obra*. Lisboa: Quimera. Les informacions sobre Santa Rita tenen com a origen exclusiu aquesta obra.

a l'Acadèmia Viti. Van ser anys de rebre moltes influències, però, de manera molt significativa, l'impacte dels Ballets Russos el 1909 i l'escultura negra.

Olivar apuntava que la coneixença fou deguda a raons de veïnatge, però no pot excloure's que fos a l'Acadèmia Viti, a través d'Anglada Camarasa o de Juan Gris. D'altra banda, sabem per Olivar que Humbert va conèixer Modigliani, que ja vivia a la Cité Falguière, a través de Cardoso. Wayne sosté, creiem que amb encert i amb suport documental, que el mes d'abril de 1909 Modigliani ja vivia en aquella adreça.³⁰ S'haurien conegut a partir d'aleshores, quan, segons Susana Restier Pouças, Cardoso vivia a l'estudi 21 del mateix núm. 14 de la rue Falguière, després d'haver-ho fet als boulevards de Montparnasse i Raspail,³¹ molt a prop de la rue Vavin on solia allotjar-se Humbert.

A principis de 1911, Souza-Cardoso va traslladar-se a prop del pont d'Alma, al núm. 3 de la rue Colonel Combes, on el 5 de març hi va fer una exposició conjuntament amb Modigliani. És possible que l'artista oscil·lés entre Montparnasse i Montmartre,³² ja que llavors el moviment dels artistes entre els dos barris era una cosa natural i freqüent. Humbert va deixar un testimoni esplèndid d'aquest fet en el seu *Interior del Lapin Agile*, on pot veure's Modigliani assegut en una taula del famós cabaret de Montmartre (vegeu la foto 2).

Sabem que Souza-Cardoso, Modigliani i Humbert van ser molt amics, però malauradament no han quedat o no hem pogut trobar testimonis escrits o fotogràfics d'aquelles amistats ni d'aquell període, malgrat haver-ho cercat a prop d'especialistes en Modigliani,³³ o del fill de Kisling, Jean, responsable de la fundació que duu el nom del seu pare, el qual també havia estat amic d'Humbert. També hem tractat inútilment de trobar alguna traça d'aquelles amistats en les obres dels biògrafs dels artistes amics, o en el viatge que vam fer a Abrantes (Portugal), la bonica ciutat seu del Museu Souza-Cardoso, on es guarda el seu llegat. No obstant això, allí vam trobar

³⁰ WAYNE, K. (2002): "April: Receipt for rent shows him living at 14, Cité Falguière, a group of artists studios in Montparnasse", a *Modigliani & the artists of Montparnasse*. Nova York: The Buffalo Fine Arts Academy i Harry N. Abrams, p. 175.

³¹ RESTIER POUÇAS, Susana (2001): "Biografia de Souza-Cardoso", a *Mondrian. Amadeo. Da paisagem à abstração*. Coordinadora del catàleg: Clàudia Gonçalves. Prefaci: Vicente Todolí. Serralves: Museu de Arte Contemporânea. Fundação de Serralves.

³² FRANÇA, J. A. (1956): *Amadeo de Souza-Cardoso*. Lisboa: Editorial Sul Limitada, p. 18.

³³ Com Marc Restellini i Christian Parissot.

Amadeo de Souza-Cardoso:
Cap d'home. Dibuix
a la tinta

unes obres de Cardoso que, comparades amb obres de Modigliani i Humbert de la mateixa època, permeten de constatar les afinitats estilístiques que hi havia llavors entre els tres amics.

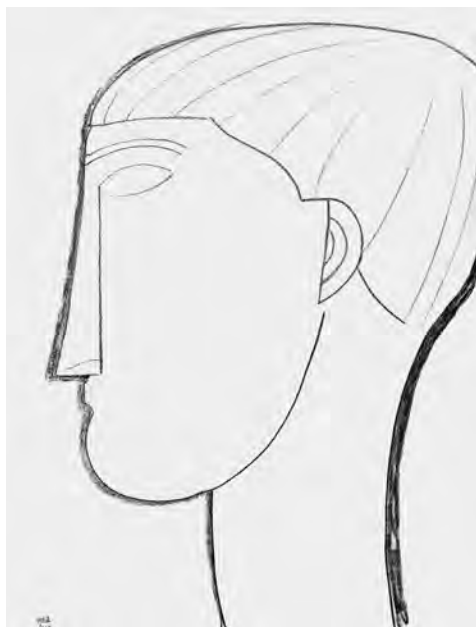
No sabem exactament quan Humbert donà per acabat aquell primer i tan decisiu sojorn a París. Creiem, tanmateix, que no s'ha d'entendre com un sojorn continuat, sinó amb anades i vingudes. En tot cas, el mes de març de 1910 el pintor es trobava a Madrid. Allí va rebre unes postals que li va enviar des de París l'amic Gonçal Tintoré.³⁴ Les postals no donaven cap indicació dels motius de l'estada d'Humbert a Madrid, però Benet va confirmar la suposició més lògica: l'interès artístic. En aquest sentit, va escriure: "La primera [estancia en Madrid], no cabe decirlo, hizo el descubrimiento del Prado y otros tesoros museísticos matritenses, escurialenses y toledanos."³⁵

³⁴ Arxiu G. Gay.

³⁵ BENET, "Manuel Humbert", *op. cit.* s/n.

Manuel Humbert: *Bust d'home*
(fragment). Dibuix a la tinta

Amedeo Modigliani: *Cap.*
Dibuix a llapis

Humbert no havia tingut una adreça fixa els primers temps de l'estada a Madrid, però finalment s'havia instal·lat al núm. 9 del carrer de la Borsa. Aquella estada provava que, malgrat la fascinació que sentia per París, no menystenia els valors artístics que es trobaven al centre de la Península i sentia un gran interès pels mestres de la pintura espanyola. A més, sobretot a El Prado, tenia ocasió d'estudiar els mestres holandesos, flamencs i italians, i sembla que sentia una especial atracció pels primitius italians. Això almenys és el que pot desprendre's de la segona postal que li envià Tintoré, el qual, a més de recordar-li la seva pròpia dèria per col·leccionar postals, deia que n'hi buscava del *Quattrocento* i n'hi aniria enviant.

Però ja hem dit que a començaments de 1911 era una altra vegada a París, on probablement havia tornat ben abans, sense, de camí, deixar de passar per Barcelona, on, a més de família i amics, hi tenia una feina molt especial.

Dibuixant de *Papitu*

Humbert va combinar aquell primer període de viatges d'estudi amb una precoç i ben succeïda activitat de dibuixant de revistes humorístiques a Barcelona, on tenim raons per creure que s'hi va aturar algunes temporades. Tanmateix, no solament l'activitat de dibuixant humorístic no es va veure interrompuda per aquelles anades i vingudes, sinó que més aviat va resultar-ne estimulada, com ho indica l'evolució tan ascendent de la seva producció. A més, cal suposar que els ingressos que li proporcionaven les publicacions, encara que fossin minsos, resultaven un bon suport per sostenir aquells viatges i pagar-se la formació que n'obtenia.

Tot va començar un dia de finals de l'any 1908 quan aquell xicot de 18 anys, veí per partida doble, és a dir, per residència i lloc de treball, a la plaça de la Universitat, de la seu de la redacció de la recent apareguda revista *Papitu*, al carrer de Pelai, s'hi va presentar, tot decidit, amb una carpeta de dibuixos sota el braç. Tant si la va realitzar amb el suport d'alguna introducció amical com si la va fer de manera espontània, cosa que sembla més probable, la visita resultà un èxit, ja que, poc després, Feliu Elias, propietari de la revista, començà a publicar-li els dibuixos.

Olivar va relatar el fet de la següent manera: “A comienzos del año 1908, durante cuyos primeros meses Humbert concurría aún, cada atardecer a la Academia Galí, Feliu Elías (esto es, *Apa* o *Joan Sacs*) había lanzado con su dinero el semanario satírico-humorístico *Papitu*, que el tipógrafo Joaquim Horta imprimía con depurado buen gusto. Una de las finalidades principales de esta revista fue estimular la caricatura y, en general, la ilustración gráfica. Un buen día Humbert se presentó en la redacción de la calle Pelayo, y ofreció su colaboración, que fue aceptada.”³⁶

Josep Pla, en l'*Homenot* dedicat a Feliu Elias, descrivia l'ambient artístic general en el qual va aparèixer la particularitat de *Papitu* com a “molt resclosit, [...] un eclecticisme vulgar [...] ho havia invahit tot... el mal de la bèstia del país (la facilitat, la improvisació, etc.) [...] tot es feia a si l'encerto l'endevino [...]”. Finalment, l'obra de proselitisme artístic portada a terme pel noucentisme (sobretot per Galí) havia tendit sobretot a la creació d'un decorativisme... Ara el que convenia era enfrontar-se amb el que hom tenia

³⁶ OLIVAR, “Manuel Humbert”, *op. cit.*, s/n. En el text observem dues imprecisions en la datació. Primera: *Papitu* no va sortir a començaments de 1908, sinó a finals d'any, concretament el 25 de novembre de 1908. Segona: *Papitu* va seguir sent remarcable no només fins a finals de 1910, sinó fins a l'inici de la tardor de 1911.

al davant per veure en què consistia. Aquesta adopció de posicions es produí amb l'aparició del *Papitu*".³⁷

El primer número del setmanari va sortir el 25 de novembre de 1908, quan just es complia un any de l'assalt a la redacció del ¡*Cu-Cut!*. La redacció de *Papitu* es trobava als baixos de la casa situada al núm. 38 del carrer de Pelai. El local consistia simplement en una gran sala molt austerament moblada amb una llarga taula de pi i mitja dotzena de cadires. Sembla, pel que diu Solà, que la taula era de planxadora. Nonell, que la devia comprar als Encants, posat ja en el paper de decorador, "a estones perdudes, va emplenar les parets de dibuixos representant totes les habitacions d'una casa bona".³⁸

Els col·laboradors de la revista s'hi trobaven al capvespre. Segons Gasch, els més assidus, a més del director Elias, que figurava com a *Apa*, solien ésser Humbert, Labarta (*Lata*), Colom (*Adam*), Pasqual i Nonell (a vegades *Noé* o *Josué*), pel que fa als dibuixants, i Pujols, Màrius Aguilar, Amichatis, Salvador Vilaregut i Ramon Reventós, com a autors dels texts.³⁹

Però Gasch afegia altres noms a la llista, menys habituals: els escriptors López-Picó, Josep Carner, Pompeu Gener o *Xènius*, i els dibuixants Smith, Casas, Ynglada (*Yda*), Junoy i Junceda. Dedicava unes línies a Gris, que permeten d'entendre millor les afinitats estètiques amb Humbert que es traduïren a París en amistat: "El madrileny Juan Gris, que vivia a la capital de França i que fou més tard un dels creadors del cubisme més auster i rigorós, feia aleshores uns dibuixos elegantíssims que tenien un valor extraordinari, intrínsec i documental. Dotat d'una distinció natural gens comuna, Gris portava a les pàgines del *Papitu* l'aire i les fragàncies de París, amb els seus apatxes i les seves *gigolettes*, els seus *boudoirs* buatsats i perfumats, les curses de cavalls amb els barrets de copa alta grisos i els descomunals capells femenins [...]."⁴⁰

Marçal Olivar inclogué un llistat força complet dels col·laboradors de *Papitu* en el seu assaig sobre Humbert de 1960. A més dels ja esmentats, recordava els noms d'Aragay (*Jacob*), Canals, Capuz, Delaw —un amic

³⁷ PLA, J. (1972): "Homenots. Tercera sèrie. Feliu Elias. Apa. Joan Sacs", a *Obra completa*, vol. 21. Barcelona: Ed. Barcino, p. 440.

³⁸ SOLÀ, L. (1968): *Papitu*. Barcelona: Ed. Bruguera, p. 9.

³⁹ Sebastià Gasch al pròleg de PERUCHO, Joan (1968): *Dibuixos de El Papitu*. Barcelona: Taber, s/n.

⁴⁰ *Ibid.*, s/n.

*Autoretrat. Dibuix
a tinta, publicat
al Calendari del
Papitu, 1911*

de Gris—, Nogués (*Babel*), Mompou, Dargallo (*Remigius*), Ramírez i Pau Gargallo.⁴¹

Pla es referia a aquesta llista en la biografia que va fer de Francesc Pujols i, després de recordar els noms avançats per Olivar, afegia: “Aquesta llista s’ha de completar amb els altres noms que Joan Sacs mateix dona en la seva biografia de Xavier Nogués: Planas, Marià Andreu, Isern, Pidelaserra, Junceda, Martris i Roqueta.” I a tall de conclusió, afegia: “És una de les poques publicacions europees que s’han fet en aquest país. Posat sobre el realisme crític i sobre una base amplíssima de llibertat, el *Papitu* representà

⁴¹ OLIVAR, “Manuel Humbert”, *op. cit.*, s/n.

Papitu, 1909, núm. 38

exactament el criteri del seu propietari fundador, el senyor Feliu Elias. Fou una revista que defensà la virtut i anematitzà el vici. És el que el senyor Feliu Elias feu tota la vida.”⁴²

L'article de presentació del setmanari duia per títol “Barretada”, anava il·lustrat per quatre dibuixos de Smith i era una declaració de principis i d'intencions: “Si *Papitu* té mofes, entre tots se repartiran, i a fé que ningú se queixerà, perquè tindrà el consol de sentir com tots se queixen. Rialles, rialles frívoles, però en el fons del *Papitu* se bellugarà una joventut creadora: Y l'agredolç de la vida, la tragicomèdia humana, passarà per les nostres pàgines com ab música de picarols.”⁴³ És curiós d'observar que en aquest breu text de presentació de *Papitu* ja apareixia el mot que anys més tard donaria nom a la revista que espiritualment i estèticament el va substituir: “picarol”.

⁴² PLA, J. (1968): “Tres biografies. Francesc Pujols”, a *Obra completa*, vol. 10. Barcelona: Ed. Barcino, p. 407.

⁴³ *Papitu*, núm. 1, 25 de novembre de 1908.